

FEVZİ ÇAKMAK

Öğr. Gör. Nilüfer HATEMİ

12 Ocak 1876 (Hicri 1292) tarihinde İstanbul Cihangir’de doğan Fevzi Çakmak’ın annesi To-phane Müftüsü Bekir Efendi’nin kızı Hesna Hanım, babası Çakmakoğulları’ndan Limmili Derviş Hüseyin Kaptan’ın oğlu Ali Sırrı Efendi’dir. Aile; asker kökenli, Kuleli ve Çerkes Hasan Vakası gibi tarihî olaylarda yer almış inkılapçı bireylere sahiptir. Fevzi Çakmak bu çiftin ilk erkek evladıdır ve kardeşlerinden 1884 doğumlu Muhtar, Balkan Savaşı’nda 16 Kasım 1912’de Kuzey Makedonya’da; 1882 doğumlu Mehmet Nazif, 8 Ağustos 1915’te Birinci Dünya Savaşı’nda Conkbayırı’nda şehit olmuştur. 1892 doğumlu Sami henüz askerî okuldayken çok genç yaşta, tek kız kardeşleri Nebahat ise 1986 yılında doksan yaşlarında vefat etmiştir.

Fevzi Çakmak ilköğrenimine babasının Bahr-ı Siyah (Karadeniz) Boğazı Topçu Alayı’nda görev yaptığı Rumelikavağı’nda, Sadık Hoca’nın mektebinde başlamış ve daha sonra Sarıyer’deki Tedriye-i Hayriye Mektebi’nde devam etmiştir. Eğitime başladığı Rumelikavağı, onun “*Fevzi Efendi Kavak*” ve “*Kavaklı Fevzi*” olarak anılmasına kimi kaynaklarda da hatalı bir şekilde doğum yeri olarak belirtilmesine neden olmuştur. Sadece bir yıllık bir dönemin dışında Fevzi Çakmak’ın tüm eğitim hayatı İstanbul’da geçmiştir. Askerî rüştiyeye, amcası Hasan Vasfî’nin görevli bulunduğu Selanik’te başlamış (1886-1887) ve daha sonra Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi’nde (1887-1890), Kuleli Askerî İddâisi’nde (1890-1893) okumuştur. Sınıfının hep en iyi öğrencilerinden biridir. Harbiye Mektebi’nden (Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne, 1893-1896) Mülâzım-ı Sânilik ve Erkân-ı Harbiye Mektebi’nden (1896-1898) de Erkân-ı Harbiye-i Mülâzım-ı Evvelliği (Erkânıharp Yüzbaşısı) rütbesi ile beşinci olarak mezun olmuştur. Sicil numarası 1311-c.P.7’dir.

Fevzi Çakmak’ın ilk görevi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi’nde üç ay kadar sürer ve Nisan 1899’da 3’üncü Ordu’ya bağlı Metroviçe’deki 18’inci Nizamiye Tümenine atanır. Genç subayın on

üç yılı Balkan topraklarında çok çetin bir dönemde geçer. Bölgedeki askerî birliklerin asayişi ve barışı sağlama vazifesi; artık günlük olaylardan sayılan komitacı çarpışmaları, değişik etnik ve dinî grupların hem birbirleri hem de Osmanlı askerleri ile çatışmaları nedeniyle neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. Milliyetçi akımların yarattığı gerginlik siyasi ve sosyal huzursuzlukla pekişiyor, iç sorunlara karşı dış baskılar kuvvetlenip Osmanlı Devleti’ni sıkıştırıyordu. Bu dönemde yaşananlar tüm genç subaylar gibi Fevzi Çakmak’a da tecrübe, güven ve yetkinlik kazandırıp onu yakın geleceğimizin daha da zorlu mücadelelere hazırlamıştır.

Ocak 1900’de Gümüş İmtiyaz Madalyası, Ağustos 1900’de Beşinci Rütbeden Mecidi Nişânı almış, Ocak 1901’de Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı), Nisan 1902’de Binbaşı, Temmuz 1906’da Kaymakam (Yarbay) rütbelerine yükselmiş, Dördüncü Rütbeden Nişân-ı Âli-i Osmanî ile ödüllendirilmiştir. Evlenmek üzere izinli olarak Aralık 1906’da Metoviçe’den İstanbul’a gelmiş ve Haziran 1907’de eşiyile beraber tekrar görev yerine dönmüştür. Fitnat Hanım, 1901’de Manastır’da görevliyken şehit edilen dayısı, Yaverân-ı Hazret-i Şehriyârî Ali Nuri Bey’in kızıdır. Sıcak savaş koşulları ve işgallerin mecbur ettiği durumlar dışında çift birbirlerinden hiç ayrılmamıştır. Kızları Nigar, Haziran 1909’da Metroviçe’de, Ayşe Muazzez ise Mayıs 1911’de İstanbul’da dünyaya gelmiştir.

Fevzi Çakmak’ın bölgenin yorucu fizikî ve ruhî koşullarına rağmen hem halk hem de komutanları ile iyi ilişkiler geliştirmesi, yörenin dillerini gazeteleri izleyebilecek kadar öğrenmiş olması, kendisine verilen tüm görev ve sorumlulukların altından başarıyla kalkması onu 1907 yılının sonunda Miralay (Albay) rütbesine yükseltmiştir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak gizli örgütün etkisinin hızla yayıldığı özellikle 2’nci ve 3’üncü Ordu zabitlerinin desteğini kazandığı, gidişattan memnun olmayanların da katılarak Meşrutiyet’in yeniden yürürlüğe konmasına çalıştığı bu dönemde Fevzi Çakmak’ın cemiyetle bağlantısı ve üyeliği pek kısa sürmüştür. Ocak 1909’da Taşlıca Sancağı Mutasarrıfı ve 35’inci Liva (Tugay) komutanı olarak atanmış fakat Ağustos 1909’da

çıkarılan, Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye adlı kanunla rütbesi binbaşılığa indirilmiştir. Arnavutluk'ta isyan hareketini bastırmakla görevli Müretteb Kosova Kolordusu Erkân-ı Harbiye Reisliğine Nisan 1910'da atandıktan dört ay kadar sonra rütbesi Kaymakamlığa (Yarbay) yükseltmiştir.

Fevzi Çakmak 1911 yılının Ocak ayında Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi Beşinci Şube Reisliğine atanır ama aynı yılın Mart ayında Arnavutluk isyanı sebebiyle tekrar bölgeye çağrılır. Nisan ayında Müretteb İşkodra Kolordusu Kurmay Başkanı olur. Kesintisiz on bir yıl tuttuğu günlükleri İstanbul'dan gemiyle İşkodra'ya doğru ayrılışı ile başlar: “29/30 Mart 1911, şeb saat 2’de Seyyar vapuru Dersaadet’ten Şingen’e müteveccihen hareket etti.” Yine kendi kaleminden, 2 Ekim 1911’de “Garp Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi oldum.” 22 Ekim 1911’de “Dersaadet’e azimetim hakkında emir geldi.” 9 Kasım 1911’de “(Erkân-ı Harbiye) Şubede bulunduğum müddet yapılan işler...” 14 Şubat 1912’de “Rumeli Heyet-i Islahiyesi” ve 26 Mayıs 1912’deki “Muvakkaten, vekâleten ‘Yedinci Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti’ne tayin olundum.” notlarından bölgenin yoğun askerî hareketliliğinde nasıl bir tempoda çalıştığını izleyebiliyoruz.

1912 yılının yaz aylarında Yakova Tümeni Komutan Vekilliği, Kosova Kuva-yı Umumiye Komutanlığı Erkân-ı Harbiye Reisi olarak görev yapar. Balkan Savaşları’nda Garp Ordusu’na mensup Seyyar Vardar Ordusu Erkân-ı Harbiye Birinci Şube Müdüriyetinde görev almış, Haziran 1913’te İstanbul’a geri dönmüş, 2 Ağustos’ta Ankara Redif Tümeni, 15 Kasım’da ise 2’nci Nizamiye Tümeni komutanlıklarına tayiniyle yeniden Miralay (Albay) rütbesine terfi etmiştir. Günlüklerinde bu dönemde harp ceridesi, raporlar ve haritalar hazırladığını, askerin durumunu ve sağlığını yakından izleyip birlikleri teftiş ettiğini, İstanbul’daki siyasi iklimi yerli ve yabancı komutanlardan da söz ederek not ettiğini görüyoruz. 28-29 Temmuz 1914’te “Bugün Avusturya Sırbistan’a ilan-ı harp etmiştir,” “Rusya cenup sırtlarında seferberlik yapıyor,” ve 2 Ağustos 1914’te de “Yarından muteber olmak üzere, umum Osmanlı ordusu ve donanmasının seferberliği irade-i seniyye şerefsâdır oldu. Emirname öğleden

sonra, saat 2,40’ta fırkaya geldi” girdisi ile Birinci Dünya Savaşı’ndaki faaliyetlerini, savaştığı cephelerde yaşadıklarını okuyabiliriz.

Aralık 1914 başlarında Fevzi Çakmak iki yıl kıdem zammı alır ve 22 Aralık’ta 5’inci Kolordu Komutanlığına atanarak 1 Mart 1915’te Mirliva (Tuğgeneral) rütbesine yükseltilir. 5 Mart’ta günlüğüne, selamlık merasiminde padişahın kendisine “*Ben çok tarih okudum, vaktimi boş geçirmedim. Bununla biliyorum ki, düşman donanması Boğaz’dan geçemez.*” dediğini belirtiyor. 4 Temmuz 1915’te 5’inci Kolordu hareket emrini alarak 2’nci Ordu’ya verilmiştir: “*Saros Körfezi’nin şimalinde Beşinci Ordu’nun gerisini muhafaza etmekten ibaret olan vazife yerine Seddülbahir mıntikasını işgal etmek vazifesi verildi*” notunu yazan Fevzi Çakmak, 12 Temmuz’da Salim Bey Çiftliği’ndeki karargâha ulaşır ve 2’nci Mıntıka Komutanlığı ile de görevlendirilir. Özellikle Kerevizdere bölgesindeki savunma ve düşmanı püskürtme hareketindeki başarılarıyla kendisine 26 Eylül 1915’te Gümüş İmtiyaz Madalyası ve 22 Ekim’de de İkinci Rütbeden Demir Salib Nişanı verilir.

Mustafa Kemal’in cepheden ayrılması üzerine Anafartalar Grup Komutanlığı tayin emrini 7 Aralık 1915’te alan Fevzi Çakmak, Çamlıtepe’de bulunan karargâha hareket eder. Kireçtepe, Kanlıtepe ve birinci hat siperleriyle cepheler incelenir, teftiş ve hücum talimleri yaptırılır. Ağır kış koşullarında donarak şehit olan askerlerimiz, düşman lağım, obüs ve topçu ateşinin etkileri, cepheler, çarpışmalar, iaşe sıkıntısı ve kazanımlar gün gün kaleminden izlenebilir: “*20 Aralık 1915, Düşmanın saat 2 evvelde otuz kadar sefain-i harbiyesinin, birçok nakliye sefaininin Tuzlagöl ağzıyla Azmak ağzına fenerler dikerek römorkörlerle nakliyat icra ettiği anlaşılmış, evvela bir taarruz ihtimali varid olmuş ise de, bilahare ordugahlarına ateş verdiği görüldüğünden çekildiği anlaşılmalı, bütün keşif kolları ve bilumum hatlarla taarruza başlanmıştır. Yalnız Şühedatepe’de tüfek ve bomba ateşi olmuştur. Saat 2’den sonra bütün sahil işgal olundu. Bir hayli tüfek, mühimmat, erzak, kazma, kürek, melbusat, hasta çadırları iğtinam edildi.*”

26 Aralık 1915'te 2'nci Ordu'ya katılma emri alan Fevzi Çakmak Keşan'da kolorduya ulaşınca 2'nci Ordu ile Halep'e yollanacaklarını öğrenir. Aynı bilgi 4 Şubat 1916'da da "*Beşinci Kolordu Halep civarına nakledilmek emrini aldı*" olarak verilse de hazırlıkların yürütüldüğü sırada, daha farklı düzenleme ve emirlerle: "... *harekât-ı harbiye doğruca Karârgâh-ı Umûmiye ve idarece Dördüncü Ordu'ya*" bağlanır. Fevzi Çakmak 4 Mart'ta İstanbul'dan Doğu Cephesi'ne doğru yola çıkıp 22 Mart'ta Bayburt'a vardığında Çoruh ve Lazistan Müfrezelerini kumanda etmek üzere 5'inci Kolordu Karargâhının burada konumlanması emrini alır. Rus işgaline karşı mücadele ile geçen bu sürede 2'nci ve 3'üncü Ordu Komutanlık Vekâletlerini de üstlendiği dönemler (25 Eylül 1916, 16 Kasım 1916) olur ve Altın İmtiyaz Madalyası alır. Kafkas Cephesi'ndeki faaliyetleri günlükleri ve kitaplaştırılan konferanslarında tüm ayrıntılarıyla bulunur. 2'nci Kafkas Kolordu Komutanlığından sonra Temmuz 1917'de 2'nci Ordu Komutanlığına ve Ekim 1917'de Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra 7'nci Ordu Komutanlığına atanmıştır: "*13 Ekim 1917, Öğleyin Halep'e muvasalat ile Falkenhayn ile görüştim. Mustafa Kemal Paşa'nın çöldeki Urban'ın Almanlarca idare edilmesinden ve Sina Cephesi'ne iki ordu dahil olamayacağından münakaşaya girişerek istifa ettiğini anladım. Karargâhı pek müzevzeb bir halde buldum.*"

Fevzi Çakmak Kasım 1917'de Birinci Croix de Fer Madalyası ve Ocak 1918'de Birinci Rütbeden Kılıçlı Mecidi Madalyası almıştır. Suriye-Filistin cephesindeki faaliyetleri, orduyu sevk ve idaresindeki başarılarıyla Temmuz 1918'de Ferik (Tümgeneral) rütbesine yükseltilmiş ama Ağustos'ta hastalanarak İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Yerine ikinci defa Mustafa Kemal getirilmiştir.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nı izleyen karmaşa döneminde Fevzi Çakmak, Aralık 1918'de Erkân-ı Harbiye Reisliği görevini kabul eder, mütareke şartlarını uygular görünerek pek çok silah ve cephanenin düşman eline geçmesini önler ve hükûmeti işgallere karşı uyarmaya çalışır. Nisan 1919'da Edirne'ye gönderilen Heyet-i Nâsiha'da görevlendirilir. Genelkurmay Başkanlığından

alınıp 14 Mayıs 1919'da 1'inci Ordu Müfettişliğine atanır ama İzmir'in işgali üzerine: "İzmir'i İngilizler Yunanlılara teslim etti. Tebdil-i hava için istida ettim. Ben, Cevat, Mustafa Kemal, üçümüz Anadolu'da mukavemete karar verdik" notunu günlüğüne düşer. Kasım 1919'da Anadolu'ya gönderilen Heyet-i Nâsiha'da, Ocak 1920'de Şûrâ-yı Askerî'de görevlendirilir ve Şubat 1920'de Harbiye Nâzırı olur. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından resmen işgaliyle makamından zorla çıkarılmıştır. Beykoz'dan 17 Nisan gecesi gizlice yola çıkıp 27 Nisan'da Ankara'ya varır. Büyük Millet Meclisi tarafından karşılanır, Kozan (Adana) mebusu seçilir.

Mayıs 1920'de Müdâfaa-i Milliye Vekili ve Müdâfaa-i Milliye Encümeni Reisi, Kasım 1920'de ise vekâleten Erkânıharp Riyasetinde görev yapmıştır. Ocak 1921'de Heyet-i Vekile Reisi olur ve rütbesi Nisan 1921'de Birinci Ferikliğe (Korgeneral) yükseltilir. Ağustos 1921'de Erkânıharp Reisi olur ve Müdâfaa-i Milliye Encümeni Riyasetinden istifa eder. Eylül 1921'de Millet Meclisi Takdirnamesi ile taltif edilmiştir. Temmuz 1922'de Heyet-i Vekile Reisliğinden ayrılmış, Ağustos 1922'de Müşir (Mareşal) rütbesini almıştır. 1924'te milletvekilliğinden istifa edip Erkânıharp Riyasetinde kalmayı tercih eder. 20 yılı aşan Genelkurmay Başkanlığı görevinden Ocak 1944'te yaş haddi nedeniyle emekliliğe ayrılmıştır. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak seçimlere katılmış ve İstanbul Milletvekili olmuştur. Bir yıl sonra Demokrat Parti'den ayrılıp 1948'de Millet Partisi kurucuları arasında yer almıştır. 10 Nisan 1950'de İstanbul, Teşvikiye'de vefat etmiştir.

Kaynakça

- Hatemi, Nilüfer. *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*. 2 Cilt, 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Hatemi, Nilüfer. “*Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ailesi ve Eğitimi: Bir Yetişme Süreci*”. Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu. Ed. Baki Tezcan ve Karl K. Barbir, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2012; 241-249.
- Hatemi, Nilüfer. “*Marshal Fevzi Çakmak’s Diaries: Records of the First World War*”. The First World War as remembered in the Countries of the Eastern Mediterranean. Ed. Olaf Farschid, Manfred Kropp, Stephan Dähne. Beirut: Ergon, 2006; 363-374.
- Hatemi, Nilüfer. “*Mustafa Fevzi Çakmak*”. Encyclopaedia of Islam, Three, Brill, https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-3/cakmak-fevzi-COM_25457?s.num=0&s.rows=20&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islam-3&s.q=Fevzi+Çakmak (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Çakmak, Fevzi. *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri – Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya’da ve İran’da*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1936.
- Çakmak, Fevzi. *Garbî Rumeli’nin Suret-i Ziyâ-ı ve Balkan Harbinde Garb Cephesi Harekâtı*. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı, 1927.
- Külçe, Süleyman. *Mareşal Fevzi Çakmak*. C.II. İstanbul: Cumhuriyet, 1953.
- Ölümünün 60’ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli (10 Nisan 2010)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2010.
- Özçelik, Ayfer. “*Fevzi Çakmak*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cakmak-fevzi> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Baycan, Nusret. “*Mareşal Fevzi Çakmak*”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. VI/16 (Kasım 1989), 177-206.

Atıf

- Hatemi, Nilüfer. “*Fevzi Çakmak*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2023.
- Nilüfer Hatemi, “*Fevzi Çakmak*”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023.